

ІЗМАЇЛ СРЕЗНЕВСЬКИЙ ТА ГАЛИЧИНА

І. Я. Райківський

Райківський, І. Я. Ізмаїл Срезневський та Галичина

У статті розповідається про вплив творчості І. Срезневського на русько-український національний рух у Галичині першої половини ХІХ ст. Зокрема, звернуто увагу на поїздку вченого до Галичини під час наукової подорожі по слов'янських землях (1839–1842 рр.), коли він протягом 19–29 липня 1842 р. перебував у Львові. І. Срезневський познайомився з відомими галицькими діячами – „Руською трійцею“, Д. Зубрицьким, Й. Левицьким. Зроблено аналіз записки І. Срезневського 1842 р. до міністра народної освіти Росії про наукове і літературно-видавниче життя в краї. Розкрито уявлення І. Срезневського про Галичину в наукових працях та його листування з галичанами (братами Яковом та Іваном Головацькими, І. Вагилевичем та ін.).

Ключові слова: Срезневський, наукова поїздка, Галичина, листування.

Райковский, И. Я. Измаил Срезневский и Галиция

В статье речь идет о влиянии творчества И. Срезневского на украинское („русское“) национальное движение в Галиции первой половины ХІХ в. В частности, обращено внимание на поездку ученого в Галицию во время научного путешествия по славянским землям (1839–1842 гг.), когда он на протяжении 19–29 июля 1842 г. находился во Львове. И. Срезневский познакомился с известными галицийскими деятелями – „Русской троицей“, Д. Зубрицким, И. Левицким. Сделан анализ записки И. Срезневского 1842 года к министру народного просвещения России о научной и литературно-издательской жизни в Галиции. Раскрыто представление о Галиции в научных работах И. Срезневского и его переписка с галичанами (братьями Яковом и Иваном Головацкими, И. Вагилевичем и др.).

Ключевые слова: Срезневский, научная поездка, Галиция, переписка, деятель.

Raykivskiy, I. Y. I. Sreznevskiy and Galicia

This article relates the influence of I. Sreznevskiy's scientific work on Russian-Ukrainian national movement in Galicia in the first half of 19th century. In particular, attention is focused on scientist's journey to Galicia during his exploratory tour Slavic lands (1839–1842) when he visited Lviv in July 1842. I. Sreznevskiy had met famous Galician figures – „Russran trio“, D. Zubrytskiy, Y. Levytskiy. There is also analyzed I. Sreznevskiy's report about the country's literary-publishing life to the minister of popular schooling of Russia made in 1842. The article shows I. Sreznevskiy notions of Galicia in his scientific works and correspondence with Galicians (brothers Yakiv and Ivan Holovatskiys, I. Vahylevych and others).

Keywords: Sreznevskiy, scientific work, Galicia, correspondence.

Цікавою і маловідомою сторінкою в діяльності І. Срезневського були його зв'язки з Галичиною. До сьогодні це питання викликало незначний інтерес серед дослідників, зокрема І. Свенціцького, Г. Гербільського, А. Крюкова та деяких інших, має наукову актуальність, яку необхідно розглядати в контексті впливу науковців першої „хвилі“ „національного відродження“ на український рух ХІХ – початку ХХ ст. Характерно, що івано-франківський дослідник А. Крюков, автор невеликої замітки в „Українському історичному журналі“ 1971 р., зауважив, що „подорожі вченого по західноукраїнських землях не присвячено жодного спеціального дослідження“¹. З відомих причин заїдеологізована радянська історіографія (як і дореволюційна російська) мало цікавилися українським національним рухом у Галичині, тоді як серед сучасних дослідників ця тема ще чекає ґрунтовного, неупередженого дослідження.

На першій стадії „національного відродження“ (академічній або науковій, „збирання спадщини“) до середини ХІХ ст. окремі вчені або ентузіасти зайнялися дослідженням різних сторін життя народу – фольклору й етнографії, мови, історії. Дещо змодифікована модель, запропонована чеським істориком М. Грохом, найкраще відбиває як закономірності, так і особливості розвитку українського руху та може бути з успіхом взята на озброєння в конкретних дослідженнях. Трифазна грохівська схема („А“ – наукова стадія; „В“ – організаційна або культурна; „С“ – політична) стала своєрідною азбукою для дослідників національних рухів у східноєвропейському регіоні в ХІХ – на початку ХХ ст.²

Провідну роль у тогочасному національному русі відіграла інтелігенція, котра вдавалася до поширення в масах національно-політичної свідомості. Серед кращих представників наукової еліти, що взяли участь у наукових народознавчих дослідженнях, результати яких були використані для обґрунтування національної ідеї, був І. Срезневський. Зокрема, він з особливою силою вплинув на діяльність „Руської трійці“ та її сподвижників у Галичині, що услід за „Енеїдою“ І. Когляревського започаткували нову українську літературу в краї, вперше відкрито висловили ідею національної єдності русинів-українців по обидва боки австро-російського кордону.

У 1839–1842 роках І. Срезневський здійснював наукову подорож по слов'янських землях і після Чехії в липні 1842 р. побував на Закарпатті та в Галичині, що опинилися під владою Австрійської імперії. Про півавстрійську Русь у тогочасному російському суспільстві було вкрай обмаль інформації. В. Дорошенко, український діяч родом із Полтавщини, згадував, що „колись про Галичину, її населення та відносини політичні, суспільні й національні в російській займанщині мало хто і знав поза окремими одиницями“³. У „подорожніх листах“ колишнього студента Петербурзького університету В. Кельсієва, що подорожував Галичиною в 1865–1866 рр., писалося про неї як „совершенно для русской публики невѣдомомъ русскомъ краѣ“⁴. І. Срезневському судилося стати одним із перших російських науковців, що особисто побував на західноукраїнських землях; враження від знайомства з краєм він використав у своїй діяльності. Зокрема, перебування харківського вченого в Галичині знайшло відображення в 64-му листі, що містився в книзі подорожніх заміток (усього опубліковано 66 листів)⁵.

І. Срезневський спочатку прибув до Ужгорода, де зустрівся з відомими русинами, зокрема з видавцем граматики М. Лучкаєм. „Настоящий хохоль“, – писав про нього в листі своїй матері. Під час обіду з місцевим єпископом усі розмовляли „по малорусски“⁶. Перебуваючи в Ужгороді, І. Срезневський цікавився архітектурою міста, вивчав старовинні рукописи, планував написати історико-географічний нарис Закарпаття. З Мукачєвого вчений спочатку думав через Бескиди їхати на Буковину, а вже звідти – до столиці Галичини, однак, щоб скоротити собі шлях, він вирішив добиратися через Сколе до Стрия⁷. І. Срезневський приїхав до Львова 19 липня, пробув у місті десять днів (до 29 липня)⁸.

„Городъ Лембергъ (офіційна назва міста в австрійський період. – *І. Р.*) не можетъ не понравиться“, – листовно ділився враженнями науковець, усупереч домінуванню польської мови в місті, простолюд із навколишніх сіл розмовляє „по южно-руски“ („польській яззыкъ естъ господствующій: по-нѣмецки говорятъ жиды и нѣмецкіе чиновники; по южно-руски – простой народъ, приходящій изъ сель. Жидовъ впрочемъ множество“)⁹. Тут він ближче познайомився з І. Вагилевичем, Я. Головацьким, Д. Зубрицьким та Й. Левицьким. Із радістю констатував, що галичани із захопленням читають твори Г. Квітки-Основ'яненка, однак мав застереження щодо правопису галицьких книг („ну ужь правописаніе...“). За короткий час І. Срезневський відвідав у Львові Ставропигійський архів, бібліотеку Оссолінських, місцевий театр, де побачив дві вистави польською мовою¹⁰.

І. Срезневський дав лаконічні характеристики галицьких діячів, з якими йому довелося познайомитися у Львові. Щодо колишніх членів „Руської трійці“ І. Вагилевича та Я. Головацького, то перший, за словами І. Срезневського, „помѣшался на томъ, что въ него влюбляются“, тоді як Я. Головацький „много путешествовалъ“. Найбільш відомий галицький історик першої половини ХІХ ст. Д. Зубрицький активно працював над збором „историческихъ матеріаловъ“, а філолог Й. Левицький – „плохой грамотѣй, хоть и написалъ грамматику“¹¹. Як відомо, граматика Й. Левицького вийшла друком німецькою мовою в Перемишлі 1834 р. під назвою „Grammatik der ruthenischen oder klein-russischen sprache in Galizien“ („Граматика рутенської або малоросійської мови в Галичині“). Однак у книзі була представлена не жива народнорозмовна мова, а мішанина старослов'янських, великоруських і польських слів, з домішками місцевої говірки. І. Срезневський познайомився також з М. Левицьким, одним із засновників перемишльського товариства греко-католицьких священиків, цензором руських книжок. На закінчення листа І. Срезневський

коротко зауважив про своє перебування в Галичині: „Каждый день имѣль что-нибудь для работы – и такъ прожилося 10 дней“¹².

Розповіді І. Срезневського про слов'ян, наддніпрянських письменників і вчених зміцнювали серед галичан українську національну свідомість, прагнення прислужитися рідному народу¹³. З нагоди приємної зустрічі Я. Головацький присвятив І. Срезневському в липні 1842 р. щирі слова:

Руський з руським повстрѣчався,
Руський з руським повітався...
Хоч з далекої України,
Хоч з далекої родини –
Вже один другому брат!
Ізв'яжімся, рідні діти, –
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєю сили добуваймо –
Та все піде влад!¹⁴

У поезії Я. Головацького домінує мотив єдності великого українського народу, соборницької настрої, що з таким оптимізмом і ясністю, хай навіть і суто декларативною, вперше прозвучали в творчості галицьких письменників¹⁵. „Срезневский был весьма сердечен и дружелюбен со мною, – згадував на схилі віку Я. Головацький, – из его разговоров я многому научился и уяснил себе многие вопросы насчет состояния России, малороссийской словесности и вообще славянского дела“¹⁶.

Інформацію про наукове і літературно-видавниче життя в Галичині І. Срезневський 1842 р. подав міністру народної освіти Росії. Щодо літературної діяльності „южных русов“ учений зробив висновок – „состояние её жалко“, насамперед через відсутність засобів для реалізації письменниками своїх ідей. Серед книжок „на наречии южноруском“, що вийшли в Австрії останнім часом, було звернуто увагу на фольклорну збірку Вацлава з Олеська (Львів, 1833 р. *Збірка досить багата за змістом, писав І. Срезневський, однак видана „без большого умения и часто без критики“*), граматику „руської“ мови в Галичині Й. Левицького (Перемишль, 1834 р. *Хоча в ній перемішано „с наречием южноруским и книжное великорусское, и книжное западноруское“*, все ж ця граMATика краща, ніж у попередників О. Павловського і М. Лучкая), „Руське весілля“ Й. Лозинського (Перемишль, 1835 р. *Книжка цікава, була написана „по южноруски“ і надрукована польсько-латинськими буквами, пропозиція введення латинки для „руського“ письма викликала критику серед галичан*), „Русалку Дністровую“ (Будапешт, 1837 р. *Короткий аналіз змісту містив високу оцінку видання – „первый отголосок желания литераторов галицких трудиться сообща, первое собрание их трудов“*), „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ польського етнографа Ж. Паулі (Львів, 1839–1840 рр. *У книзі містилося, поряд з цікавим, багато вже відомого народно-пісенного матеріалу*), „Галицькі приповідки і загадки“ Г. Ількевича (Відень, 1841 р. *За змістом „собрание превосходное“, але, на жаль, матеріал розміщений в алфавітному порядку“*)¹⁷. І. Срезневський звернув увагу на недоступність руських книг у Галичині, наприклад, видану нещодавно в Угорщині та конфісковану цензурою „Русалку Дністровую“ знайти не легше, ніж рукопис Х ст.¹⁸.

Поїздка до Галичини мала вплив на подальшу наукову діяльність І. Срезневського. Після вивчення мови галичан та їх культурно-історичної спадщини він у статті „Галицьке наречіє“, яка залишилася невиданою, переконував, що мова галичан і наддніпрянських „малоросів“ – однорідна, не є діалектом російської. У „Записках“, які вів І. Срезневський, збереглося кілька ескізів одягу гуцулів, таблиця територіального розселення етнічних груп у Галичині (лемків, бойків, гуцулів). Порівнюючи етнографічний матеріал Галичини й Харківської губернії, вчений доводив, що в одязі та побуті населення цих місцевостей було багато спільного¹⁹. Водночас Ізмаїл Іванович присвятив ряд своїх праць історії Карпатської Русі, розвитку мови і культури місцевого населення, але з них була видана лише одна – „Русь Угорская“ – у віснику Російського географічного товариства 1852 р.²⁰.

Листування І. Срезневського з Я. Головацьким та І. Вагилевичем продовжувалося декілька років (до 1845 р.)²¹. Галицькі діячі одержували, крім його власних видань, літературні й наукові твори з Наддніпрянщини, водночас інформували про свої творчі здобутки. Перший лист до Я. Головацького І. Срезневський написав ще до поїздки в Галичину, не пізніше 1841 р. Повідомивши про бажання краще пізнати мову і звичаї галицьких русинів, автор просив свого галицького адресата про сприяння, зокрема, поради, з ким „поговорити о народу, ёго мови и звичаях“²². Водночас І. Срезневський у листі конкретизував питання, які ставив перед собою під час візиту до краю: „1. Якъ Руській людъ въ Галиціи говорить и якъ де змінивъ свою стару мову... 2. Якъ Руській людъ въ Галиціи живеть, якъ де змінивъ своій старый бытъ и якъ де задержав у ёму те, чого въ иншихъ мѣсцяхъ вже нема“²³.

Хотілося б більш детально зупинитися на листуванні І. Срезневського з колишніми діячами „Руської трійці“. Так, І. Вагилевич передав улітку 1844 р. І. Срезневському, що проявляв інтерес до Галичини після знайомства з краєм, етнографічні замітки, ділився враженнями про свою граматику „руської“ мови, літературну працю²⁴. У листі до Я. Головацького 1 липня 1844 р. колишній діяч „Трійці“ писав, що харківський учений звернувся до нього з проханням надіслати „де які лише маеш записки кстаті жизнї народу южноруського“²⁵. Вагилевичевий лист до І. Срезневського від 2 (14) травня 1845 р. містив прохання передати „южноруські“ твори (С. Гулака-Артемовського, П. Куліша та ін.), обіцянку вислати кілька примірників граматики І. Вагилевича²⁶.

У свою чергу, Я. Головацький висловлював вдячність І. Срезневському 27 липня (8 серпня) 1844 р. „за ласкаво прислані книжки“: поетичні збірки М. Костомарова „Українські балади“ (Харків, 1839) та А. Метлинського „Думки і пісні та ще дещо“ (Харків, 1839), збірник І. Срезневського „Запорожская старина“ (Харків, 1833–1838), п'єсу І. Котляревського „Наталка Полтавка“, опубліковану в „Украинском сборнике“ (Харків, 1838), водночас зауважив: „Дисертації Костомарова, о котрій мені пише-те, я не дістав“. У відповідь Я. Головацький вислав опубліковані Г. Ількевичем у Відні 1841 р. галицькі приповідки і з боєм додав, що „із новин літературних від нас небагато сподівайтесь. ...Нові книжки ... і на пальцях нема що лічити“²⁷. Дисертацію М. Костомарова І. Срезневський надіслав Я. Головацькому іншим разом, у недатованому листі просив вибачення за затримку з відповіддю („ни лѣннивъ, ни забылъ, а частію дѣла много, частію переписка была дорога“). Майже весь лист (чотири сторінки тексту) займають народні приказки, переписані власноруч І. Срезневським²⁸.

На початку 1842 р. І. Срезневський мав зустріч у Відні з братом Якова Головацького – Іваном, який цікавився народознавчою діяльністю. Невдовзі між ними почався обмін інформацією з народознавства, книжковими виданнями. І. Головацький надіслав І. Срезневському в травні 1846 р. альманах „Вѣнок (далі – „Вінок“) русинам на обжинки“ (ч. I), який видав разом із братом Ярославом. Він висловив щире вдячність за поради, що „глибоко вкопались въ душу и неодступными, незабутными товаришами и руководителями остануть въ моѣмъ стремленію; они бо возбудили мою дѣятельность, они одушевили идею Словянства“²⁹. Завдяки І. Срезневському, який надіслав „Марусю“ Г. Квітки-Основ'яненка, та, мабуть, під його впливом Я. Головацький наважився опублікувати в Галичині повість наддніпрянського письменника. Однак переписаний ним і поданий до львівської цензури текст повісті довго був на розгляді у В. Левицького, що заборонив публікацію в 1844 р. Остаточне твір Г. Квітки-Основ'яненка вийшов у Львові зусиллями І. Борискевича в 1849 р.³⁰.

Таким чином, І. Срезневський виявляв інтерес до національного руху в Галичині, протягом кількох років листувався з місцевими діячами (Яковом та Іваном Головацькими, І. Вагилевичем), з якими познайомився під час наукової поїздки слов'янськими землями в 1842 р. У листі до чеського філолога і поета В. Ганки він писав, що „в подорожі своїй“ був щасливим, знайшов цінний історичний, етнографічний і філологічний матеріал³¹. Спілкування з І. Срезневським сприяло активізації народознавчої діяльності галичан, посиленню інтересу серед нечисленної місцевої інтелігенції до вивчення мови, історії, фольклорної спадщини рідного народу. Інформацію про наукове і літературно-

видавниче життя русинів Галичини І. Срезневський подав міністру народної освіти Росії в 1842 р., підкреслював важке становище галицько-руського населення, що опинилося під загрозою колонізації.

¹ *Крюков, А. В. І. І. Срезневський і Галичина.* – Український історичний журнал, 1971, № 5, с. 96 (с. 96–100).

² *Грицак, Я.* Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. К., 2004, с. 53; Нариси з історії українського національного руху. Відп. ред. *В. Г. Сарбей.* К., 1994, с. 161, 162; *Ресняк, О.* Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). К., 2003, с. 12, 13 *та ін.*

³ *Дорошенко, В.* Що знали на Полтавщині про Галичину у 80–90 рр. XIX в. – Наша Батьківщина. Львів, 1937, ч. 9 (вересень), с. 197.

⁴ Галичина и Молдавия, путевья письма Василя Кельсієва. СПб., 1868, с. II.

⁵ Путевья письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. 1839–1842. Съ приложеніемъ карты. СПб., 1895, с. 374.

⁶ Там само, с. 317.

⁷ *Крюков, А. В. І. І. Срезневський і Галичина,* с. 98.

⁸ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. Собрал И. С. Свѣнцицкій. Львовъ, 1906, ч. I, с. 158. Однак, за даними І. Свенціцького у книзі „Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в.“ (СПб., 1906, с. 71), І. Срезневський був у Львові 19 днів, такої ж думки дотримувався і М. Шалата (Шалата, М. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. К., 1969, с. 104).

⁹ Путевья письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель, с. 321.

¹⁰ Там само, с. 321, 322.

¹¹ Там само, с. 322.

¹² Там само.

¹³ *Студинський, К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47 / Відбитка з XI і XII т. Збірника фільологічної секції НТШ. Львів, 1909, с. 55.

¹⁴ *Головацький, Я.* [В альбом Измаїлу Срезневському] – В: *Шашкевич, М., Вагилевич, І., Головацький, Я.* Твори. К., 1982, с. 221.

¹⁵ *Петраш, О.* „Руська трійця“. К., 1986, с. 125, 126.

¹⁶ *Головацький, Я.* Пережитое и перестраданное. – В: Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. К., 1965, с. 270.

¹⁷ „Русалка Дністрова“. Документи і матеріали / Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін. Відп. ред. Ф. І. Стеблій. К., 1989, с. 200, 201.

¹⁸ Там само, с. 202.

¹⁹ *Крюков, А. В. І. І. Срезневський і Галичина,* с. 99.

²⁰ Там само, с. 98.

²¹ *Свѣнцицкій, И. С.* Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в., СПб., 1906, с. 73.

²² Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів, ф. 36 (Головацький, Я.), спр. 344, арк. 1 зв.

²³ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав К. Студинський. – Збірник фільологічної секції НТШ. Львів, 1909, т. 11–12, с. 21, 22.

²⁴ *Студинський, К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47, с. 56.

²⁵ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49, с. 126; Вагилевич І. До Я. Ф. Головацького (1844). – В: *Шашкевич, М., Вагилевич, І., Головацький, Я.* Твори, с. 209.

²⁶ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси, с. 184, 185.

²⁷ *Головацький, Я.* До І. І. Срезневського (1844) – В: *Шашкевич, М., Вагилевич, І., Головацький, Я.* Твори, с. 312, 313.

²⁸ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів, ф. 11, спр. 3782, арк. 1, 2 зв.

²⁹ *Студинський, К.* Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47, с. LVI, LVII.

³⁰ Там само, с. 69.

³¹ *Крюков, А. В. І. І. Срезневський і Галичина,* с. 100.